

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

Притулюка Василя Євгеновича «Українсько-польська співпраця у справі охорони культурної спадщини (1991–2021 роки)», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 – Гуманітарні науки зі спеціальності 032 – Історія та археологія

Актуальність теми дисертаційного дослідження

Дисертація В. Є. Притулюка є актуальним науковим дослідженням важливої проблеми новітньої історії України – аналізу особливостей українсько-польської співпраці щодо охорони культурної спадщини у добу незалежності, який здійснено на міждисциплінарному рівні, зокрема на прикладі діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування громадського сектору обох країн.

Радикалізація історичної політики та деформація історичної пам'яті у сусідній Польщі в останні роки засвідчують необхідність поглибленого вивчення спільного минулого сусідніх народів, виокремлення періодів не лише конфронтації, але й співпраці, союзів, насамперед проти спільних ворогів (імперської і неоімперської Росії). Зрештою, треба погодитися з тими дослідниками, які вважають, що періоди співпраці були значно довшими від часу конфронтації, хоча науковці обох країн з різних причин продовжують приділяти їм значно менше уваги. У зв'язку з цим не викликає сумніву наукова актуальність і суспільно-практична значимість опонованої дисертації волинського науковця, яка узагальнює владний досвід і суспільні взаємодії обох країн щодо охорони культурної спадщини у перші десятиліття посткомуністичної доби.

Зрештою, новітня російська агресія проти України ще раз актуалізує необхідність промоції у світі надбань нашої національної культури, збереження пам'яток культури у музеях і бібліотеках, громадському просторі. Є потреба активізувати культурну дипломатію в Польщі та інших країнах, що допоможе актуалізації гуманітарних проблем у воюючій Україні, яку також захищають польські добровольці й волонтери.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та їх достовірність

Сформульовані в дисертаційній праці наукові положення та висновки ґрунтуються на здобутках українських та зарубіжних науковців, а також на архівних та опублікованих джерелах в Україні та Польщі. Високий ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків, сформульованих здобувачем, забезпечується опрацюванням достатньої кількості джерел (629 позицій). Наукові положення та висновки в дисертаційній праці представлені й обґрунтовані із застосуванням відповідних посилань на різновидові джерела інформації. Дисертант використав загальнонаукові, спеціальні, джерелознавчі, загальноісторичні, міждисциплінарні методи наукового пізнання, що уможливило всебічне дослідження об'єкта і предмета дисертації. Використано також теоретико-методологічний інструментарій культурології та мистецтвознавства, політології й міжнародних відносин.

Сформульовані автором положення та висновки належно обґрунтовані та підкріплені різновидовими джерелами. Поставлені завдання сповна виконано. Василь Притулюк показав себе фаховим аналітиком, який вміє експертувати/аналізувати історичні факти та складні етнокультурні явища, політичні виклики, обґрунтовувати свої думки, робити логічні висновки і рекомендації.

Теоретичне і практичне значення отриманих результатів

Автор освоїв сучасний методологічний інструментарій міждисциплінарних студій, який використовують не лише історики, але й політологи, культурологи, спеціалісти із соціальних комунікацій, аналітики-міжнародники, фахівці із державного управління та безпеки. При цьому критично проаналізував новітні праці вітчизняних полоністів, істориків і політологів – М. Крикуна, Л. Зашкільняка, С. Трояна, Л. Стрільчук, О. Каліщук, О. Калакури, В. Барана, Ю. Макара, Л. Хахули та інших. Проекспертував й найважливіші праці польських науковців.

Основні результати наукових положень і висновків, сформульованих у праці, можуть бути використані в науково-дослідній, музейно-архівній та

краєзнавчо-виховній роботі, навчальному процесі, а також у практичній діяльності органів центральної влади та місцевого самоврядування щодо проведення історичної політики, пам'ятко-охоронної діяльності, вдосконалення культури пам'яті, налагодження Україною міждержавних взаємин у соціогуманітарній сфері.

Вказана робота є етапною в подальшому узагальненні новітньої історії та культури України, Польщі та сусідніх країн Східної і Центральної Європи. Особливою є також потреба в передачі наративів та рекомендацій нашим управлінцям, депутатам Верховної Ради України, які повинні удосконалити правно-організаційні механізми щодо впровадження кращих світових стратегій охорони культурної спадщини в Україні, зокрема на її західному пограниччі – не лише з Польщею, але й Словаччиною, Угорщиною, Молдовою, Румунією, де в останні роки актуалізувалася діяльність праворадикальних політиків, на які мають вплив (ідеологічно і фінансово) кремлівські спецслужби.

Достовірність, наукова новизна одержаних результатів та повнота їх викладу в опублікованих працях

Автор насамперед актуалізував і узагальнив практику (здобутки і невирішені проблеми, перспективи) міждержавної співпраці в комеморативній сфері. Водночас узагальнив досвід наших сусідів, указавши на ті юридичні аспекти та практичні заходи, які можна було би адаптувати до сучасних українських реалій. Василь Притулюк увів до наукового обігу маловідомий конкретно-історичний наратив із архівів України і Польщі, який відсутній у більшості наукових праць, експертно-аналітичних записках полоністів України та українців Польщі, нараціях сучасних молодих управлінців і політиків. Автор продовжив аналіз ролі і місця традиційних ЗМІ й соціальних мереж у формуванні/деформуванні суспільної думки щодо місць і просторів культурної пам'яті в обох країнах. При цьому особливу увагу приділив суперечливим/проблемним аспектам і сюжетам – історизації політики та політизації історії, досвіду культурних, мистецьких і освітніх практик. Звернув увагу на необхідність предметнішого вивчення і впровадження нашими управлінцями досвіду країн ЄС, у тому числі Польщі, у

цій чутливій суспільно-культурній, а відтак і політичній сферах. Йдеться зокрема про досвід (інколи негативний) відновлення і реконструкції меморіалів союзних армій, поховань жертв міжнаціональних протистоянь, репресій тоталітарних/авторитарних влад по обидва боки кордону.

Основні положення та результати праці викладено у 22 публікаціях, зокрема 4 із них опубліковані у збірниках наукових праць, що входять до фахових видань (категорія Б); одна стаття – у періодичному науковому виданні ЄС; одному розділі колективної монографії «Публічна історія» (2024).

Оцінка змісту дисертаційної роботи, її завершеність, оформлення

Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (629 позицій). У Вступі загалом вдало обґрунтовано актуальність теми праці, визначено її об'єкт і предмет, мету і завдання, які необхідно розв'язати для її реалізації; показано різні методи цього міждисциплінарного дослідження. Здобувач навів відомості щодо результатів наукового пошуку, які апробовано на наукових конференціях та фахових наукових публікаціях.

Перший розділ розкриває стан наукового вивчення міждисциплінарної проблеми, характеризує різновидові джерельну базу, розкриває методологію дослідження. У другому розділі виокремлено організаційно-правові засади та практику інституційного забезпечення міждержавної співпраці у пам'ятко-охоронній сфері. При цьому показав певні організаційні лакуни/ніші, які треба вирішувати нашим органам влади і управління. Йдеться зокрема про недостатню увагу та фінансування археологічно-ексгумаційних робіт на Волині та Надсянні та Холмщині. Цілком справедливо дисертант зауважує, що в українському і польському законодавчому полі є різні трактування й класифікації пам'яток культури. При цьому знову (услід за С. Котом, О. Федоруком, В. Акуленко) актуалізує складну і болючу проблему реституції культурних пам'яток, які втрачені в Україні та Польщі у добу революцій і війн. Дисертант справедливо критикує роль вітчизняних ЗМІ, які лише фрагментарно і поверхово висвітлюють означену проблему. Натомість польські засоби масової інформації,

особливо у час виборчих кампаній, вказані теми є у топах новин і аналітики (згадаймо насамперед використання Волинської трагедії 1943 р.). У третьому розділі актуалізовано здобутки і проблеми відбудови й реставрації історичних споруд, насамперед культових, які повоєнні влади обох країн ділили волюнтаристсько або знищували. Автор фахово узагальнив стан археологічних досліджень, дещо менше уваги приділивши ексгумаційним розкопкам на пограниччі. Погоджуємося із автором про невирішеність проблеми реституції культурних цінностей. Зокрема про передачу лише електронних архівів галицької «Просвіти», архіву НТШ у Львові – до музеїв, бібліотек і архівів України, окремих книжкових колекцій, електронних архівів галицької періодики до Польщі. У четвертому розділі узагальнено досвід формування державної політики пам'яті в сусідніх країнах, показано її вплив на міжнаціональні відносини, насамперед на пограниччі. Особливу увагу приділено маркерам національної пам'яті в культурному просторі та політичних практиках Республіки Польща та України. Як свідчить висновок, опонована робота має характер завершеної праці, яка на міждисциплінарному рівні відтворює особливості політики і практики у пам'ятко-охоронній сфері сусідніх країн у посткомуністичну добу.

Праця В. Притулюка відповідає Вимогам до оформлення дисертацій, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40 (із змінами, внесеними згідно з наказом МОН України від 31 травня 2019 р. № 759). Подана анотація коротко і об'єктивно узагальнює зміст опонованої праці, подає важливі результати міждисциплінарного дослідження, що дає об'єктивне уявлення про опоновану працю.

Дискусійні положення, зауваження та побажання щодо дисертації

Загалом позитивно оцінюючи новаторську працю Василя Притулюка, відзначимо окремі зауваження і пропозиції.

Джерельну базу дисертації бажано було класифікувати не за типами джерел чи місцями їх збереження, а за видами документів (наприклад, документи органів

влади, матеріали громадських структур, документи особистого походження, матеріали преси, спогади, мистецькі твори, матеріали соціальних мереж тощо).

Сюжет про теоретико-методологічні засади дослідження необхідно посилити аналізом окремих явищ, процесів, теорій, термінів. Вважаємо, що дослідники повинні вживати історичні назви, зокрема щодо УГКЦ (до доби незалежності – Греко-Католицька Церква, ще раніше Унійна Церква).

Рекомендую здобувачеві й своїм колегам нарешті декомунізувати/деколонізувати термін «радянська» влада, Україна й перейти до терміну «совєтська», як це є в польській, англійській, німецькій та інших мовах, а також діаспорній літературі. Український термін «радянська/радянський» має позитивну історичну конотацію (козацька рада, Українська Центральна Рада, Верховна Рада України та ін.).

Критичнішою має бути оцінка Польської Православної Церкви, яка все ще не може відійти від традицій та історії, комемораційних практик Московського патріархату. У зв'язку з цим є дискусійний висновок автора у другому розділі про те, що Церква у Польщі виступає консолідаційним чинником для збереження національних традицій та ідентифікації.

Вважаємо, що дослідники повинні не лише використовувати неопубліковані архівні збірки, але й творити власні джерельні бази. Йдеться насамперед про усно-історичні джерела (наприклад, вартувало би у майбутньому записати спогади у працівників українського посольства у Варшаві, учасників різних переговорних груп – С. Шеремети, І. Цепенди, М. Мальського, М. Литвина, навіть керівників Державного комітету будівництва і архітектури, які в 1990-х рр. патрунували пам'ятко-охоронну працю на пограниччі).

Висловлені зауваження та рекомендації мають переважно дискусійний характер, а тому не знижують загального позитивного враження від представленої роботи, яка, безумовно, має важливе значення для історичної науки, культурології, вдосконалення політики пам'яті, мобілізації представників української діаспори в Польщі (понад 2 млн осіб) на підтримку воюючої України, захист її культурних надбань.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності

У дисертації Василя Притулюка «Українсько-польська співпраця у справі охорони культурної спадщини (1991–2021 роки)» порушень норм академічної доброчесності не виявлено. Праця містить посилання на використані джерела та літературу відповідно до чинного законодавства щодо авторських прав.

Загальний висновок про дисертаційну роботу, її відповідність встановленим вимогам Міністерства освіти і науки

Дисертація є самостійним, завершеним науковим дослідженням актуальної проблеми новітньої історії України, достовірність її положень і висновків підтверджена аналізом значного документального комплексу різновидових джерел. Результати вказаного дослідження свідчать про розв'язання актуального наукового завдання в історичній науці, яке полягає в комплексному аналізі сучасної українсько-польської міждержавної співпраці щодо охорони спільної культурної спадщини.

Загальні висновки опонованої дисертації відповідають меті та завданням, які у ній визначені. Положення праці, її фактичний матеріал та найважливіші висновки мають не лише теоретичне, але й практичне значення. Наукова новизна результатів, повнота їх викладу в опублікованих фахових та інших працях свідчать про наукову самостійність автора, апробацію його наукових результатів. Вказані дискусійні аспекти та побажання опонента не применшують наукове значення праці здобувача. Дисертаційна робота Василя Євгеновича Притулюка «Українсько-польська співпраця у справі охорони культурної спадщини (1991–2021 роки)» подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії, виконана на високому теоретико-методологічному рівні, відповідає спеціальності 032 «Історія та археологія», Вимогам до оформлення дисертацій, затверджених наказом Міністерства освіти та науки України від 12 січня 2027 р. № 40 (зі змінами, внесеними згідно з наказом МОН України від 31 травня 2019 р. № 759) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого

постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України № 341 від 21 березня 2022 р., № 502 від 19 травня 2023 р. та № 507 від 3 травня 2024 р.). Отже, здобувач Притулюк Василь Євгенович заслуговує присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 032 «Історія та археологія».

Офіційний опонент:

Завідувач відділу «Центр дослідження
українсько-польських відносин»

Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
доктор історичних наук, професор

М.Р. Литвин

4 серпня 2025 р.

